

Kierunki pracy poradniczej z rodzinami dzieci zdolnych

Guidelines for counselling work with families of gifted children

Key words: abilities, counseling, gifted children, family

Abstract. Counseling directed at gifted youth has enjoyed great interest in recent years. This article highlights the need to include parents into counseling activities. The author discusses key directions of counseling work with families raising talented daughters and sons.

Słowa kluczowe: zdolności, poradnictwo, dzieci zdolne, rodzina

Streszczenie. Zagadnienie poradnictwa skierowanego do dzieci i młodzieży zdolnej cieszy się w ostatnich latach coraz większym zainteresowaniem teoretyków i praktyków. Intencją niniejszego artykułu jest zwrócenie uwagi na potrzebę uwzględnienia w działalności poradniczej działań adresowanych do rodziców. W kolejnych częściach tekstu omówiono kluczowe kierunki pracy poradniczej z rodzinami wychowującymi zdolne córki i synów.

Wprowadzenie

W ostatnich latach wyraźnie rośnie zapotrzebowanie na usługi poradnicze kierowane do dzieci i młodzieży zdolnej oraz ich rodzin. Za prowadzeniem pracy poradniczej z tą grupą poradobiorców przemawiają liczne argumenty. Jest nim dziś już nie tylko zróżnicowanie wynikające z rodzaju zdolności przejawianych przez dziewczęta i chłopców, którzy wymagają zindywidualizowanych działań wspierających, lecz także szereg innych przesłanek. Problematyka rozwoju potencjałów zdolnościowych dzieci i nastolatków analizowana jest w coraz szerszej perspektywie. Wymienić tu należy chociażby kwestię zaniżonych osiągnięć (Dyrda 2012; Reis, McCoach 2000), rozwoju asynchronicznego (Piechowski 2015; Reis, Renzulli 2004), ról płciowych (Freeman, Garces-Bascal 2015; Silverman, Miller 2009), „podwójnej wyjątkowości” (Foley-Nicpon, Assouline, Colangelo 2013; Lupart, Toy 2009), czy pochodzenia ze środowisk defaworyzowanych, w szczególności ze względu na trudną sytuację materialną, przynależność do mniejszości narodowych i etnicznych, ale i rasowych (Worrell 2007), a nawet problemów związanych ze zdrowiem psychicznym (J.R. Cross, T.L. Cross 2015). Na wyraźną potrzebę prowadzenia działań poradniczych w tym obszarze wskazują także doniesienia badawcze prowadzone w środowisku rodzinnym dzieci i młodzieży zdolnej, z których wynika, że rodziny potrzebują profesjonalnego wsparcia w projektowaniu i prowadzeniu działań stymulujących i wspierających rozwój potencjałów zdolnościowych swoich córek i synów (Bloom 1985; Morawska, Sanders 2003; Silverman, Golon 2008; Silverman 2013; Stańczak 2019a).

Ramy teoretyczne

Podjęcie rozważań dotyczących pracy poradniczej z rodzinami wychowującymi dzieci zdolne wymaga wyjaśnienia zastosowanych kategorii pojęciowych. Pierwszą z nich jest termin „**zdolności**”, podlegający nieustannemu redefiniowaniu na gruncie różnych dyscyplin naukowych, już nie tylko psychologii i pedagogiki, lecz także filozofii, socjologii, a nawet ekonomii. Obserwuje się także wyraźny rozdźwięk między naukowym i potocznym myśleniem o zdolnościach. We współczesnym dyskursie dominuje jednak podejście rozwojowe. Franz J. Mönks i Michael W. Katzko definiują zdolności jako indywidualny potencjał do uzyskania wysokich lub bardzo wysokich wyników w jednej lub kilku dziedzinach aktywności (2005: 191). Rena F. Subotnik, Paula Olszewski-Kubilius oraz Frank C. Worrell postulują, aby zdolności postrzegać jako proces rozwojowy, w ramach którego dochodzi do transformacji potencjalnego talentu przejawianego w dzieciństwie i młodości w wybitne osiągnięcia i innowacyjność w wieku dorosłym (2015: 26). Pogląd o plastycznej naturze dziecięcych zdolności znajduje swoje odzwierciedlenie w koncepcjach rozwojowych, wśród których na szczególną uwagę zasługują modele opracowane w pierwszej dekadzie XXI wieku (zintegrowany model rozwoju talentu CMTD François Gagné, akcjotopowy model Alberta Zieglera, megamodel rozwoju talentów R.F. Subotnik, P. Olszewski-Kubilius oraz F.C. Worrella). Ich autorzy prezentują kolejne etapy stopniowych przemian potencjałów zdolnościowych dzieci w dojrzałe talenty oraz opisują złożone i zróżnicowane w czasie interakcje, w jakie wchodzi ze sobą komponenty tworzące strukturę zdolności. Wśród wewnętrznych czynników wspierających proces transformacji zdolności badacze uwzględnili obok ich rodzaju (ogólne, kierunkowe), także określone cechy psychospołeczne, takie jak choćby pewność siebie, motywacja i zaangażowanie w działanie czy kompetencje społeczne. Natomiast wśród zewnętrznych – wymieniają oddziaływania środowiska rodzinnego, szkolnego i rówieśniczego, a także szerszy kontekst społeczno-kulturowy, ekonomiczny, polityczny, historyczny. W przywoływanych rozwojowych koncepcjach zdolności uwidacznia się szczególna rola rodziny w procesie transformacji zdolności od poziomu potencjalności do poziomu wybitności.

Drugą z kategorii pojęciowych budującą zakres problematyczny prezentowanego artykułu jest „**poradnictwo**”. W dyskursie poradoznawczym jest ono analizowane w ujęciu mikro jako społeczne działanie doradcy podejmowane wobec radzącego się lub jako relacja międzyosobowa o charakterze pomocowym; mezo, jako działalność zorganizowana, instytucjonalna; lub makro – jako zjawisko polityczne i ekonomiczne (Kargulowa 2016). Każda z wymienionych perspektyw odślania inne aspekty działalności poradniczej dla rodzin wychowujących zdolne dzieci. Podjęte rozważania osadzone zostały jednak w ujęciu poradnictwa w skali mikro. Alicja Kargulowa definiuje je jako „działanie zorientowane na pomoc w rozwoju przez udział w rozwiązywaniu problemów, jakie jednostka może napotkać w trakcie kontynuowania działań, polega na pomocy umożliwiającej pokonanie przeciwności w działaniu” (1986: 16). Zdaniem autorki poradnictwo polega na radzeniu, doradzaniu, udziela-

niu porad i konsultacji, prowadzeniu indywidualnej lub grupowej „łagodnej terapii” (2016: 135).

Należy zauważyć, iż w literaturze poradniczej obok terminu poradnictwo występuje również pojęcie doradztwo. Istnieje duża różnorodność w definiowaniu obu tych terminów. W wielu przypadkach są one traktowane jako synonimy. Doradztwo zakłada jednak relację podmiot – przedmiot między doradcą a osobą radzącą się i jest podejmowane z inicjatywy doradcy (Kargulowa 2010; 2016). W takim rozumieniu doradztwo realizowane jest w dyrektywnym modelu poradnictwa, czyli instrumentalnym sterowaniu radzącym się przez doradcę. Poradnictwo jest zaś relacją podmiotową, konstruowaną dzięki refleksyjnemu udziałowi doradcy i radzącego się. Wejście w interakcję poradniczą i podjęcie współdziałania z radzącym inicjowane jest przez osobę radzącą się. Celem jest tu udzielenie pomocy w rozwiązywaniu problemu lub w poradeniu sobie z problemem poprzez „refleksyjne przepracowywanie problemów, sięganie do ich przyczyn, poszukiwanie różnych sposobów ich rozwiązywania, odkrywanie ich znaczenia” (Kargulowa 2010: 11), co powinno prowadzić do zmiany radzącego się, do zajścia w nim swoistej transformacji struktur doświadczenia, wiedzy, działania (Kargulowa 2013).

Poradnictwo dla rodzin dzieci zdolnych, będące jednym z rodzajów poradnictwa dla osób dorosłych, może być realizowane w modelu dyrektywnym, liberalnym lub dialogowym. Współcześnie jednak w poradnictwie skierowanym do dorosłych postuluje się odejście od roli nieomylnego doradcy na rzecz partnera, zaś zasadniczym celem pracy poradniczej ma być pomoc w rozwiązywaniu problemów i radzeniu sobie z nimi poprzez rozwijanie refleksyjności, uczenie dostrzegania zmian zachodzących w otaczającym świecie wraz z ich potencjalnymi konsekwencjami (Kargulowa 2004).

Kierunki pracy poradniczej z rodziną dziecka zdolnego

Potrzeby poradnicze rodzin dotyczyć mogą szeregu zróżnicowanych kwestii. W artykule przedstawione zostaną trzy główne obszary problematyczne, które winny być przedmiotem pracy poradniczej z rodzinami dzieci i młodzieży zdolnej. Pierwszy z nich obejmuje wsparcie udzielane rodzicom w dookreśleniu potencjału zdolnościowego ich dziecka. Drugi związany jest z pomocą rodzinie w konstruowaniu jego ścieżki kształcenia. Trzeci zaś dotyczy rozwiązywania trudności związanych ze społeczno-emocjonalnym rozwojem dziecka.

Rozpoznanie potencjału zdolnościowego

Wiele rodzin boryka się z wątpliwościami dotyczącymi tego, czy ich dziecko rzeczywiście jest zdolne (Silverman, Golon 2008; Silverman 2013; Stańczak 2019a). Wynikają one przede wszystkim z braku rozumienia istoty zdolności dzieci, ale także ze społecznych mitów na ich temat. Jeden z nich łączy zdolności z wybitnymi osiągnięciami (Reis, Renzulli 2009). Jego funkcjonowanie umacnia praktyka identyfikacyjna uczniów zdolnych w szkole, gdzie za kluczowe kryterium włączenia

ucznia do grupy zdolnych uważa się jego wysokie wyniki w nauce (Dyrda 2012; Freeman 2016). Badania dowodzą, iż wśród rodziców wyraźnie dominuje tendencja do postrzegania zdolności własnego dziecka przez pryzmat uzyskiwanych przez nie wyników. Brak lub zbyt niski w ocenie rodzica poziom osiągnięć prowadzi do kwestionowania zdolności dziecka (Stańczak 2019a). Rodziny nie zawsze są świadome tego, że zdolności przejawiane przez córkę lub syna mogą ujawnić się w różnych okresach życia – zarówno w dzieciństwie, jak i w okresie dojrzewania – każdy bowiem z rodzajów zdolności charakteryzuje się specyficzną ścieżką rozwoju z różnymi punktami początkowymi, szczytowymi i końcowymi (Subotnik, Jarvin 2005; Subotnik, Olszewski-Kubilius, Worrell 2015). Poglądy rodziców na temat istoty zdolności, lecz także te dotyczące specyfiki ich rozwoju rzutują na rozpoznanie potencjału dziecka – opóźniając je lub utrudniając.

Istotna jest tu również kwestia dotycząca tego, kto mógłby dokonać rzetelnej identyfikacji dziecięcych potencjałów zdolnościowych. Rodzice nie zdają sobie sprawy z tego, iż sami stanowią silne ogniwo procesu rozpoznania zdolności córki lub syna. Większość matek i ojców jest skarbnicą wiedzy o procesach rozwojowych swoich dzieci, o ich mocnych i słabych stronach. Badania dowodzą, iż rodzice w większości przypadków poprawnie identyfikują zdolności swoich dzieci (por. Łukasiewicz-Wieleba 2018; Silverman 2013; Stańczak 2019a). Oni sami nie ufają jednak dokonany przez siebie odkryciom i poszukują ich potwierdzenia u ekspertów (Silverman, Golon 2008; Stańczak 2019a).

Należy zauważyć, iż nie dla wszystkich rodzin zdiagnozowanie dziecka jako zdolnego jest sytuacją łatwą. Czasem wiadomość ta rodzi zaniepokojenie rodziców, którzy mogą czuć się nieprzygotowani do udzielenia córce czy synowi odpowiedniego wsparcia, a nawet przytłoczeni odpowiedzialnością za jej/jego wychowanie. Doradca może pomóc pełnym obaw rodzicom w „oswojeniu” zdolności dziecka i w przygotowaniu się do pełnienia nowej rodzicielskiej roli.

Konstruowanie ścieżek kształcenia

Ten obszar problematyczny poradnictwa dla rodzin wychowujących dzieci i młodzież zdolną skupia się na tworzeniu optymalnych warunków rozwoju potencjałów zdolnościowych. Matki i ojcowie często zadają sobie pytanie o to, kto i jak mógłby rozwijać zdolności ich dzieci.

Zadaniem doradcy jest w pierwszej kolejności uświadomienie rodzicom znaczenia wsparcia, jakie oni sami mogą ofiarować swoim dzieciom. Wielu badaczy dowodzi, iż oddziaływania rodziny mają największą wagę w początkowych etapach transformacji dziecięcych potencjałów (Bloom 1985; Freeman 2013). Benjamin S. Bloom i jego współpracownicy (1985) wyróżnili trzy etapy kształcenia wynikające z przemiany potencjalnych zdolności w dojrzały talent: 1) wczesny – o charakterze rozpoznawczym i swobodnym, przypadający na okres od wczesnego dzieciństwa do ok. 10 roku życia; 2) średni – polegający na nabywaniu wiedzy i umiejętności

fachowych oraz ustalaniu tożsamości dziedzinowej, między 10 a 14 rokiem życia oraz 3) późny – polegający na tworzeniu unikatowego miejsca w dziedzinie lub wnoszeniu w nią wkładu, rozpoczynający się ok. 16 roku życia i trwający do ok. 25 roku życia (Sosniak 1985). Każdy z nich charakteryzuje się zróżnicowanymi działaniami ze strony środowiska rodzinnego. Praca poradnicza w tym zakresie zmierzać powinna do wskazania rodzicom zadań wynikających z poszczególnych etapów. W pierwszej fazie stymulujące i wspierające oddziaływania rodziny wplecione są we wspólną zabawę, pielęgnowanie zainteresowań, razem spędzany czas wolny, a nawet w zwykłe codzienne czynności podejmowane wspólnie z dzieckiem. Celem jest rozwijanie dziecięcych pasji, umacnianie ich zaangażowania w określone rodzaje aktywności powiązane z przejawianym potencjałem zdolnościowym. W kolejnych etapach kształcenia talentów wiodącą rolę pełnią nauczyciele/trenerzy. Wsparcie oferowane przez środowisko rodzinne sprowadza się zaś do wzmacniania motywacji dziecka, jego wytrwałości w dążeniu do realizacji postawionych celów, rozwijania sprzyjających cech psychospołecznych oraz zapewnienia córce lub synowi wsparcia organizacyjnego i finansowego koniecznych dla rozwoju jej/jego zdolności (tamże). Z badań wynika, iż wiele rodzin podejmuje tego rodzaju aktywności, rzadko jednak uświadamia sobie ich wagę i moc sprawczą (Stańczak 2019a).

Aktywności wzmacniające procesy transformacji potencjałów zdolnościowych dzieci podejmowane w obrębie rodziny winny być z upływem czasu poszerzane o działania oferowane przez wyspecjalizowane podmioty edukacyjne. Z jednej strony jest to udział w zajęciach organizowanych przez różne instytucje, placówki i osoby prywatne, a z drugiej – wsparcie oferowane przez szkołę. Praktyka edukacyjna wypracowała szereg rozwiązań adresowanych do dzieci zdolnych, których celem może być akceleracja kształcenia, wzbogacenie treści kształcenia i/lub rozwijanie potencjału twórczego. Mogą być one realizowane w grupach/klasach/szkołach hetero- lub homogenicznych pod względem zdolności (zob. np. Dyrda 2012; Limont 2010; Stańczak 2009). Inną kwestią jest dostępność owych rozwiązań. Praca doradcy z rodziną dotyczyć tu powinna rozpoznania potrzeb edukacyjnych dziewczynki lub chłopca i wyboru najlepszego rozwiązania. Badania pokazują, iż w pierwszych fazach rozwoju zdolności dziecka rodziny poszukują możliwości jego specjalistycznego kształcenia w osamotnieniu, działając niejako po omacku (Stańczak 2019a). Matki i ojcowie nie czują się kompetentni do konstruowania zindywidualizowanych ścieżek kształcenia swoich córek i synów. Jest to jedna z najsilniej odczuwanych przez nich trudności (Morawska, Sanders 2003).

Przedmiotem działań poradniczych powinna być także kwestia współpracy pomiędzy środowiskiem domowym a szkolnym i pozaszkolnym. Wspólnota działań rodziców, nauczycieli, trenerów pozwala na wykorzystanie zasobów tkwiących w każdym z tych środowisk, dzięki czemu zwiększa możliwości odkrywania i rozwijania zdolności dzieci (Stańczak 2019b). Celem pracy poradniczej jest tu przede wszystkim przewyższanie stereotypowych przekonań rodziców na temat ich udziału w pro-

cesach edukacyjnych realizowanych w szkole oraz przygotowanie ich do aktywnego uczestniczenia w nich.

W obszarze działań poradniczych dla rodzin dotyczących konstruowania dróg kształcenia zdolnych dziewcząt i chłopców mieszczą się także problemy związane z wyborem ścieżki zawodowej. Dzieci zdolne wymagają nie tylko długoterminowego planowania edukacyjnego, lecz także zawodowego. Przejawiane przez nie zdolności są niezbędnym warunkiem osiągnięcia satysfakcjonującego życia zawodowego, lecz wybory zawodowe są uwarunkowane także innymi zmiennymi, między innymi wpływami społecznymi, względami kulturowymi, preferowanymi wartościami, statusem społeczno-ekonomicznym czy płcią (Muratori, Smith 2015). Nie bez znaczenia pozostają tu także zainteresowania. Te zaś u dzieci zdolnych bywają nie tylko bardzo szerokie, ale i bardzo zróżnicowane (Limont 2010). Wielość zainteresowań może stanowić utrudnienie dla wyboru drogi edukacyjno-zawodowej. Tę trudność mogą dodatkowo potęgować same zdolności, które predysponują dziecko do uzyskiwania w przyszłości wysokich wyników w różnych zawodach (Muratori, Smith 2015). Praca doradcza z rodziną zmierzać powinna do wzbogacenia wiedzy i rozwijania umiejętności rodziców niezbędnych do towarzyszenia dziecku w konstruowaniu i rekonstruowaniu drogi zawodowej. W szczególności prowadzić powinna do zrozumienia przez nich czynników wpływających na wybory zawodowe córek i synów; przygotowania do rozmów o ich planach zawodowych; ukazania wagi samodzielności dziecka w konstruowaniu ścieżki zawodowej; okazywania akceptacji kreowanemu pomysłom, a także udzielania wsparcia podczas podejmowania decyzji dotyczących wyboru szkoły czy udziału w zajęciach dodatkowych, które w konsekwencji prowadzą do wyboru zawodu.

Poradnictwo psychospołeczne

Działania poradnicze w tym zakresie są skierowane na pomoc rodzicom w poznaniu i zrozumieniu indywidualnych cech dziecka. Nie ma jednolitego profilu zdolnej dziewczynki czy chłopca (Reis, Renzulli 2009), niemniej jednak wieloletnie badania pozwoliły na wyodrębnienie pewnych szczególnych cech – poznawczych i pozapoznawczych – charakteryzujących dzieci zdolne, które wpływają na ich sposób postrzegania świata, myślenia o nim, oceniania go i działania w nim (zob. np. Limont 2010; Sękowski 2001; Silverman 1990; Webb i in. 2007). Rodzice na ogół nie są świadomi tego, iż wiele spośród cech i zachowań przejawianych przez córki i synów jest powiązanych z ich specyficznymi zdolnościami. Nie muszą one tworzyć niebezpiecznych kombinacji i nieść większego ryzyka rozwojowego niż w przypadku pozostałych dzieci, jednak już samo ich posiadanie stanowi duże wyzwanie zarówno dla samego dziecka, jak i jego najbliższego otoczenia – rodzinnego, szkolnego, a także rówieśniczego. Jak podkreśla Linda K. Silverman, nawet takie cechy jak wyjątkowa spostrzegawczość, idealizm, podwyższona wrażliwość, wysoki poziom oceny moralnej znajdują odzwierciedlenie w przebiegu rozwoju emocjonalnego, intensyfikując potrzeby zrozumienia, akceptacji, miłości (1990: 16). A to tylko część

z wymienianych w literaturze atrybutów dzieci zdolnych. Z badań wynika, że wielu rodziców obserwuje trudności w rozwoju emocjonalnym i społecznym swoich zdolnych córek i synów (Morawska, Sanders 2003; Silverman 2013). Znajomość specyficznych cech dziecka o określonym potencjale zdolnościowym daje rodzicom szansę na lepsze zrozumienie wielu sytuacji dnia codziennego i sprawniejsze radzenie sobie z potencjalnymi trudnościami związanymi z emocjonalnym, lecz i społecznym funkcjonowaniem dziecka. Ważnym bowiem polem współpracy rodziny z doradcą są relacje rówieśnicze. Część dzieci zdolnych cieszy się uznaniem i sympatią swoich kolegów i koleżanek, inne natomiast doświadczają z ich strony braku zrozumienia, a nawet odrzucenia. Mając poczucie, że nie pasują do rówieśników, mogą ukrywać swoje zdolności, aby się nie wyróżniać (J.R. Cross, T.L. Cross 2015; Sękowski 2001; Silverman 1990; Webb i in. 2007).

Rena F. Subotnik i Linda Jarvin podkreślają, że cechy psychospołeczne jednostki mają znacznie większy udział w transformacji zdolności od poziomu potencjalności do poziomu wybitnych osiągnięć niż dotychczas przypuszczano. Służą jako dźwignia dla przejścia na wyższy poziom rozwoju zdolności (2005). Jednak rozwój dzieci zdolnych przebiegać może w sposób asynchroniczny. Mogą one wykazywać zaawansowany poziom rozwoju w jednym z wymiarów funkcjonowania (zwykle poznawczym), a równocześnie typowy dla wieku lub nawet opóźniony poziom rozwoju innych sfer, zwłaszcza emocjonalnej i społecznej (J.R. Cross, T.L. Cross, 2015; Reis, Renzulli, 2004).

Podsumowanie

Środowisko rodzinne stanowi istotny czynnik warunkujący pomyślny rozwój potencjałów zdolnościowych dzieci. Głównym celem pracy poradniczej z rodzicami dziecka zdolnego jest więc wspieranie ich w rozwijaniu dziecięcych potencjalności. Opisane powyżej obszary współpracy matek i ojców z doradcą nie wyczerpują wszystkich z możliwych zagadnień, jakie mogą stać się przedmiotem poradnictwa dla rodzin, dotyczą jednak kluczowych problemów, z jakimi boryka się większość rodziców zdolnych dziewcząt i chłopców (Morawska, Sanders 2003; Silverman, Golon 2008; Silverman 2013). Wyróżniono zatem trzy najważniejsze obszary problematyczne, wokół których powinna koncentrować się praca poradnicza z rodziną. Pierwszy z nich wyznacza potrzeby rodzin związane z dookreśleniem potencjału zdolnościowego dziecka. Celem jest tu przede wszystkim zmiana rodzicielskich przekonań dotyczących zdolności i ich rozwoju, a ponadto ukazanie rodzicom ich roli w odkrywaniu potencjalności córek i synów, nierzadko też „oswajanie” zdolności dzieci. Drugi z obszarów działań poradniczych jest odpowiedzią na potrzeby matek i ojców pragnących wspierać rozwój potencjałów zdolnościowych swoich dzieci. Praca poradnicza z rodzicami zmierza do włączenia w codzienne życie rodziny wielowymiarowych działań sprzyjających rozwojowi zdolności córki lub syna oraz poszukiwania optymalnych rozwiązań edukacyjnych ulokowanych w środowisku szkolnym i pozaszkolnym. Prowadzone poradnictwo edukacyjne powinno

być uzupełniane o kwestie związane z wyborem ścieżki zawodowej. Z kolei trzeci z obszarów koncentruje się na emocjonalno-społecznym wymiarze rozwoju dziecka zdolnego. Wsparcie udzielane rodzicom przez doradców dotyczy rozpoznawania potrzeb emocjonalnych i społecznych dziewczynki lub chłopca i prowadzi do tworzenia warunków sprzyjających jej/jego optymalnemu rozwojowi.

Opisane w artykule kierunki pracy poradniczej z rodzinami zdolnych dziewcząt i chłopców koncentrują się na doświadczanych przez rodziny trudnościach. Efektem podejmowanych działań poradniczych nie ma być jednak wyłącznie udzielanie rodzicom pomocy w rozwiązywaniu ich problemów. Współpraca rodziców z doradcą powinna przyczynić się do zmiany rodzicielskich postaw wobec zdolnych córek i synów, czyniąc ich bardziej świadomymi rodzicami.

Bibliografia

1. Bloom B.S. (red.) (1985), *Developing Talent in Young People*, New York: Ballantine Books.
2. Cross J.R., Cross T.L. (2015), *Clinical and mental health issues in counseling the gifted individual*, "Journal of Counseling and Development", vol. 93, nr 2, s. 163–172, doi: 10.1002/j.1556-6676.2015.00192.x.
3. Dyrda B. (2012), *Edukacyjne wspieranie rozwoju uczniów zdolnych*, Warszawa, Wyd. Akademickie Żak.
4. Foley-Nicpon M., Assouline S.G., Colangelo N. (2013), *Twice-Exceptional Learners, Who Needs to Know What?*, "Gifted Child Quarterly", vol. 57, nr 3, s. 169–180, doi: 10.1177/0016986213490021.
5. Freeman J. (2013), *The long-term effects of families and educational provision on gifted children*, "Educational and Child Psychology", vol. 30, nr 2, s. 7–17.
6. Freeman J. (2016), *Konflikty między wysokim poziomem szkolnych osiągnięć a twórczością*. „Psychologia Wychowawcza”, nr 9 (51), s. 45–60, doi: 10.5604/00332860.1211482.
7. Freeman J., Garces-Bascal R.M. (2015), *Gender differences in gifted children*, [w:] M. Neihart, S.I. Pfeiffer, T.L. Cross (red.), *The Social and Emotional Development of Gifted Children: What do we know?*, Waco: Prufrock Press, <https://www.joanfreeman.com/pdf/Freeman-Garces-Bascal-on-gender-2015> [dostęp: 22.06.2020].
8. Kargulowa A. (1986), *Poradnictwo jako wiedza i system działań. Wstęp do poradownictwa*. Wrocław, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego.
9. Kargulowa A. (2004), *O teorii i praktyce poradnictwa*, Warszawa, PWN.
10. Kargulowa A. (2010), *Zmiany w polskim poradnictwie*, „Edukacja Dorosłych”, nr 1(62), s. 9–26.
11. Kargulowa A. (2013), *(Trans)formacja struktur doświadczenia, wiedzy, działania w sytuacji poradniczej*, „Terazniejszość – Człowiek – Edukacja”, nr 1(61), s. 59–73.
12. Kargulowa A. (2016), *Kilka uwag o poradnictwie*, „Edukacja Dorosłych”, nr 1(74), s. 135–150.
13. Limont W. (2010), *Uczeń zdolny. Jak go rozpoznawać i jak z nim pracować*, Sopot, GWP.
14. Lupar J.L., Toy R.E. (2009), *Twice Exceptional: Multiple Pathways to Success*, [w:] L.V. Shaivinina (red.), *International Handbook on Giftedness*, s. 507–525, Dordrecht: Springer doi: 10.1007/978-1-4020-6162-2.

15. Łukasiewicz-Wieleba J. (2018), *Rozpoznawanie potencjału oraz wzmocnienia i ograniczenia rozwoju zdolności dzieci w narracjach rodziców*. Warszawa, Wyd. Akademii Pedagogiki Specjalnej.
16. Mönks F.J., Katzko M.W. (2005), *Giftedness and Gifted Education*, [w:] R.J. Sternberg, J.E. Davidson (red.), *Conceptions of Giftedness* (2nd ed.), s. 187–200, New York, Cambridge University Press, pdf, <https://epdf.pub/conceptions-of-giftedness.html> [dostęp: 22.06.2020].
17. Morawska A., Sanders M.R. (2003), *Parenting Gifted and Talented Children: Conceptual and Empirical Foundations*, "Gifted Child Quarterly", vol. 53, nr 3, s. 163–173, doi: 10.1177/0016986209334962.
18. Muratori M.C., Smith C.K. (2015), *Guiding the Talent and Career Development of the Gifted Individual*, "Journal of Counseling and Development", vol. 93, nr 2, s. 173–182, doi: 10.1002/j.1556-6676.2015.00193.x.
19. Piechowski M.M. (2015), „*Jak ptak, wysokim lotem*”: wzmoczone pobudliwości psychiczne u osób zdolnych, „Psychologia Wychowawcza”, nr 8 (50), s. 107–121, doi: 10.5604/00332860.1178708.
20. Reis S.M., Renzulli J.S. (2009), *Myth 1: The gifted and Talented Constitute One Single Homogenous Group and Giftedness Is a Way of Being That Stays in the Person Over Time and Experiences*, "Gifted Child Quarterly", vol. 53, nr 4, s. 233–235. doi: 10.1177/0016986209346824.
21. Reis S.M., McCoach D.B. (2000), *The Underachievement of Gifted Students: What Do We Know and Where Do We Go?*, "Gifted Child Quarterly", vol. 44, nr 3, s. 152–170, doi: 10.1177/001698620004400302.
22. Reis S.M., Renzulli J.S. (2004), *Current research on the social and emotional development of gifted and talented students: Good news and future possibilities*, "Psychology in the Schools", vol. 41, nr 1, s. 119–130, doi: 10.1002/pits.10144
23. Sękowski A.E. (2001), *Osiągnięcia uczniów zdolnych*. Lublin, Towarzystwo Naukowe KUL.
24. Silverman L.K. (1990), *Issues in Affective Development of the Gifted*, [w:] J. VanTassel-Baska (ed.), *A Practical Guide to Counseling the Gifted in a School Setting* (2nd ed.), s. 15–30, <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED321512.pdf> [dostęp: 30.06.2020].
25. Silverman L.K. (2013), *Giftedness 101*, New York, Springer.
26. Silverman L.K., Golon A.S. (2008), *Clinical Practice with Gifted Families*, [w:] S.I. Pfeiffer (ed.), *Handbook of Giftedness in Children, Psychoeducational Theory, Research, and Best Practices*, s. 199–222, Boston: Springer.
27. Silverman L.K., Miller N.B. (2009), *A Feminine Perspective of Giftedness*, [w:] L.V. Shavinina (ed.), *International Handbook on Giftedness*, s. 99–128, Dordrecht, Springer, doi: 10.1007/978-1-4020-6162-2.
28. Sosniak L.A. (1985), *Phases of Learning*, [w:] B.S. Bloom (ed.), *Developing Talent in Young People*, s. 409–438, New York, Ballantine Books.
29. Stańczak M. (2009), *Zaspokajanie potrzeb ucznia zdolnego w szkole*. Olsztyn, Wyd. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
30. Stańczak M. (2019a), *Doświadczenia rodzin w odkrywaniu i rozwijaniu zdolności dzieci*. Kraków, Oficyna Wyd. Impuls.
31. Stańczak M. (2019b), *Współpraca nauczycieli i rodziców dzieci zdolnych – rozważania wokół idei i praktyki*. „Niepełnosprawność. Dyskursy pedagogiki specjalnej”, nr 36, s. 31–42.
32. Subotnik R.F., Jarvin L. (2005), *Beyond expertise: Conceptions of giftedness as great performance*, [w:] R.J. Sternberg, J.E. Davidson (ed.), *Conceptions of Giftedness* (2nd ed.),

- s. 343–357, New York: Cambridge University Press, pdf, <https://epdf.pub/conceptions-of-giftedness.html> [dostęp: 22.06.2020].
33. Subotnik R.F., Olszewski-Kubilius P., Worrell F.C. (2015), *Od tradycyjnych perspektyw na temat zdolności do psychologii rozwoju talentu: zmiana oparta na wiedzy psychologicznej*. „Psychologia Wychowawcza”, nr 8 (50), s. 20–30, doi: 10.5604/00332860.1178604.
  34. Webb J.T., Gore J.L., Amend E.R., DeVries A.R. (2007), *A Parent's Guide to Gifted Children*, Scottsdale, Great Potential Press.
  35. Worrell F.C. (2007), *Ethnic identity, academic achievement, and global self-concept in four groups of academically talented adolescents*, “Gifted Child Quarterly”, vol. 51, nr 1, 23–38. doi: 10.1177/0016986206296655.

dr Małgorzata Stańczak

Katedra Pedagogiki Ogólnej i Opiekuńczej

Wydział Nauk Społecznych

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie